
UDK 929 Andrić I.
061.22/.23(497.6=163.42)
Stručni članak
Primljen 4. V. 2012.

VANDA BABIĆ ♦ DENIS VEKIĆ
Zadar
vanda.babic@zd.t-com

IVO ANDRIĆ I HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO „NAPREDAK“

Sažetak

Poznato je da je Ivo Andrić bio Napretkov stipendist i da je objavljivao u njegovu Godišnjaku, no malo se zna postoje li za to arhivski podatci i dokumenti poput članske iskaznice i sl. Autori pokušavaju pronaći dokumente koji potkrjepljuju činjenicu da je Andrić bio Napretkov član i stipendist te dokumente koji osvjetljaju ulogu Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak“ u Andrićevo životu kao i njegov odnos prema tomu društvu. Velik se naglasak stavlja i na važnost Napretka za rad, život i opstojnost onodobnih bosanskohercegovačkih Hrvata.

Ključne riječi: Ivo Andrić, Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“, školske organizacije, konvikt, stipendiranje

Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ nastao je fuzijom dvaju potpornih društava, onoga u Mostaru, 14. rujna 1902. pod nazivom Hrvatsko potporno društvo za potrebne đake srednjih i visokih škola iz Bosne i Hercegovine, i onoga u Sarajevu od 11. studenoga iste godine naziva Napredak, hrvatsko društvo za namještenje djece na zanate i u trgovinu. Predsjednik mostarskoga društva bio je profesor bogoslovije fra Radoslav Glavaš, pokrovitelj biskup Paškal Buconjić, a najveći dobrotvor đakovački biskup Josip. J. Strossmayer. U prvoj godini mostarsko društvo

imalo je 174 utemeljitelja i 564 redovita člana te je u prve tri godine podijelilo 68 đачkih stipendija. Ideju za pokretanje sarajevskoga Napretka dali su dr. Ivan Šarić, pjesnik i kasniji nadbiskup, dr. Tugomir Alaupović, pjesnik i ministar, te Anto Palandžić. Mostarsko i sarajevsko društvo ujediniuju se 1907. godine pod imenom Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ koje je ostalo jedinstveno društvo Hrvata u BiH. Ono je već od početka razvilo svestranu aktivnost.¹

Napretkova palača u Sarajevu otvorena je 28. rujna 1912., a kroničar bilježi da je ovoj svečanosti koja je trajala dva dana nazočilo više od 10.000 ljudi.² U ratnim nedaćama Napredak se posvetio karitativnomu djelovanju koje se sastojalo od skupljanja hrane, rublja, njegovanja ranjenika itd. Napredak posjeduje i konvikte, muške – „Kralj Tomislav“ u Sarajevu za oko 150 đaka i „Kralj Petar Svačić“ u Mostaru, i ženske – „Zora Zrinska“ i „Katarina Zrinska“ u Sarajevu. Također ima domove u Vitezu, Zenici, Bihaću, Konjicu, Brčkome i na Alipašinu Mostu. Upravu konvikta redovito vode direktor, dva prefekta (od kojih je jedan redovito svećenik) i ekonom, a domaćinstvo najčešće vode časne sestre.³

Osim školovanja studenata i đaka Napredak se intenzivno brine i za odgojno uzdizanje mladeži. Radi toga se od 1920. godine osnivaju školske organizacije, godine 1926. osniva se srednjoškolski pjevački zbor, zatim se po konviktima i u Napretkovim prostorijama upriličuju predavanja iz povijesti, religije i opće kulture. Napredak objavljuje svoj godišnji kalendar u kojemu pišu ponajbolji hrvatski pisci i kulturni djelatnici, a imao je zavidnu nakladu od 4000 primjeraka. Tiskaju se i različite knjige popularno-znanstvenoga žanra.⁴

Godine 1928. otvara se središnja knjižnica s početnim fondom od 10.000 knjiga, a ubrzo se pokreću pomične knjižnice koje putuju od mjesta do mjesta. U prigodi otvaranja knjižnice pročelnik je, između ostaloga, rekao i ovo: „Radi mladeži se i otvara ova knjižnica. Napredak

1 Usp. FRANJO TOPIĆ, „Društvo svijetle tradicije“, *Glas Koncila*, br. 35., 2. 9. 1990. Sa svojim amblemom Napredak objavljuje zidne kalendare, godišnje kalendare, knjige, šibice, cigar-papir, likere, sapune, razglednice, blokove, poštanske marke...

2 Usp. *isto*.

3 Usp. *isto*.

4 Usp. *isto*.

hoće da očuva mladež od indiferentnosti, on hoće da u njoj probudi smisao za lijepo, dobro i plemenito, da u njoj probudi narodni duh i socijalnu svijest.“⁵ Knjižnica vrlo brzo ispunjava svoju zadaću pa već 1932. godine bilježi 2324 čitatelja, a izdano je ukupno 22.536 knjiga. Želeći što bolje ostvariti svoje poslanje, a to je promicanje prosvjete i kulture, ostalo je zabilježeno da je Napredak organizirao masovne tečajeve opismenjivanja pučanstva. Od 1931. godine djeluje i statistički odsjek za skupljanje građe s područja demografije, prosvjete, školstva, iseljništva. Godinu dana kasnije utemeljeno je kulturno-povijesna zbirka koja posjeduje sve dokumente, povijesne i literarne rukopise, brošure i časopise. Također se marno prikupljaju slike, nošnje i vezovi Hrvata Herceg-Bosne. Napredak je očito bio već onda tržišno orijentiran te se utemeljuje Zadruga koja je bila posebni oblik banke kako bi se široko razgranata djelatnost mogla financijski osiguravati i podupirati. Unatoč tomu Napredak zapada u teške financijske neprilike te je stoga 1929. godine prodao svoje nekretnine u Sarajevu, Mostaru, Zenici, Vitezu i na Alipašinu Mostu, Vrhbosanskoj nadbiskupiji, koja je od početka pa sve do ukinuća Napretka 1949. godine bila čvrst oslonac i stalna potpora cjelokupnomu radu ove iznimne kulturne ustanove. Nakon prodaje tadanji predsjednik Napretka izričito je naglasio da „tom prodajom nije stavljena u pogibao i pitanje naša omladina, za koju se je i do sada brinuo Napredak, jer se Nadbiskupija obavezala da će svake godine od prihoda nekretnina podjeljivati 120-torici Hrvata stipendije, a ako bude potrebno, uzdržavat će i naše konvikte“. Iz toga je razvidno da bi Crkva i danas trebala nastaviti djelovati u suradnji s Napretkom jer je njezino poslanje i zvanje eminentno kulturni rad.⁶

Nakon obnove 1990. godine HKD „Napredak“ nastavio je raditi i danas je jedno od najaktivnijih europskih kulturnih društava.⁷

Više od stotinu godina stipendiranjem studenata Napredak potiče razvoj znanosti i umjetnosti diljem svijeta, a posebno u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Poznato je da su pojedini Napretkovi stipendisti postali

5 *Isto.*

6 *Usp. isto.*

7 Više na <www.hkdnappedak.com>.

cijenjeni umjetnici – slikari, glazbenici, književnici.⁸ Jedan od najistaknutiji stipendista tadanjega Hrvatskog potpornog društva „Napredak“ bio je i Ivo Andrić, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1961. godine.

Činjenica da je Andrić bio Napretkov stipendist nije nebitna i nije zanemariva. Upravo je Napretkova stipendija Andriću omogućila odlazak na studij godine 1912. i afirmiranje u zagrebačkoj studentskoj sredini. Ta je godina ključna za početak Andrićeva društvenog i političkog afirmiranja. Te je godine sudjelovao na demonstracijama pred katedralom u Sarajevu. Tada je spaljena mađarska zastava, a prosvjednici su se krvavo sukobili s policijom. Andrić je zbog toga izgubio dotadanju stipendiju. Potom je maturirao u sarajevskoj gimnaziji, dobio stipendiju Hrvatskoga potpornog društva „Napredak“, otputovao u Zagreb na studij i boravio u Pragu promijenivši studijsku grupu. Andrićev umjetnički potencijal prepoznao je njegov gimnazijski profesor Tugomir Alaupović koji je poslije bio ministar u Beogradu. Prema Andriću se ponašao pokroviteljski i zaštitnički možda i zbog toga što su podrijetlom iz istoga kraja. Još je u Sarajevu opazio Andrićevu nadarenost, a poslije je iskoristio i svoj položaj u beogradskoj vladi te mu osigurao dobro namještenje, ali time ujedno i prijelaz iz hrvatske u srpsku sredinu. Sačuvano je dvadesetak Andrićevih pisama upućenih Alaupoviću.

Nakon što je maturirao 24. lipnja 1912. vraća se u Višegrad na praznike te, čekajući novosti iz Potpornoga društva „Napredak“, piše pismo Vojku pl. Dubrešiću u kojemu izražava svoje nade da će dobiti stipendiju kao i ojađenost životom: „Živim u ovom gnezdju žalosnom, težak od prošlosti, zabrinut radi budućnosti (ako mi Napredak ne dade štipendije ne znam šta će biti od mene). Živim u odsutnosti duha i lepote, s ljudima koji me ne vole i koje mrzim. Nedostojan život. Višegrad, IX. 1912.“⁹

Godine 1912. Hrvatsko potporno društvo „Napredak“ pred velikim je financijskim izdancima jer planira svoj gigantski projekt – gradnju

8 Napredak je do zabrane 1949. godine školovao i pomagao školovati oko 16.000 đaka i studenata, među kojima su i dva nobelovca, Ivo Andrić i Vladimir Prelog, zatim slikari Gabrijel Jurkić, Ismet Mujezinović, pjesnik Nikola Šop i mnoge druge poznate osobe (www.hkdnappedak.com).

9 ŽELJKO POLJAK, *Hrvatski književnik Ivo Andrić: Zagrebačko razdoblje na temelju Andrićevih neobjavljenih pisama s trideset i pet slika*, vlastita naklada, Zagreb, 2002., str. 13.

Napretkove palače u Sarajevu. Realizirane su pripremne radnje za izgradnju Zakladnoga doma. Predračunska vrijednost zaokružena je na 700.000 kruna. Usvojen je projekt arhitekta Dioniza Sunka po kojem se građevina trebala sastojati od triju zgrada, a palača je svečano otvorena 28. rujna 1912. Vjerojatno zbog toga Andriću ne odgovaraju iz Napretka, a njemu je dosadilo čekati odgovor pa piše prijatelju: „Kad će to biti to ne zna niko, tek do tada ću ja sediti i gledati kroz prozor i živeti bez knjiga i bez prijatelja i bez radosti.“¹⁰

Također se boji mogućnosti da nikada ne će dobiti svjedodžbe od Zemaljske vlade kao i da bi mu Napredak mogao poslati odbijenicu za stipendiju: „...Neću doći 28. IX. kao što pisah, nego bog zna kad; kad se visoka zem. Vlada smiluje i vrati mi moje svjedodžbe i odbijenicu i kad isto to ili slično učini slavni glavni odbor hrv. Potpornog društva Napredak. Kad će to biti to ne zna niko.“¹¹

Sudeći po dokumentaciji, Potporno društvo „Napredak“ Andriću je za prvi semestar odobrilo 600 kruna, a za drugi semestar samo 60 kruna. Već sljedećega mjeseca on odlazi na studij u Zagreb. Tako u Napretkovu *Kalendaru* iz 1913. godine piše: „Andrić dolazi u Zagreb, u jesen dvanaeste, da se upiše na Filozofski fakultet. U izveštaju sa godišnje skupštine hrvatskog kulturnog društva ‘Napredak’ vidimo da je krajem avgusta te godine dodeljena redovita stipendija od središnje uprave ‘Napretka’ od 600 kruna, Andrić Ivi iz Travnika, I godina filozofije u Zagrebu.“

Radovan Popović potvrđuje isto: „U oktobru se upisuje na Mudroslovni fakultet Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu. Dobija stipendiju ‘Napretka’, hrvatskog kulturnog društva iz Sarajeva.“¹²

Godina 1913. za Andrića je bila neizvjesna barem što se tiče zahtijevanja nove stipendije od Potpornoga društva „Napredak“. U nekoliko pisama koje je uputio svomu prijatelju Durbešiću izražava negodovanje, pa čak i prijezir prema pojedinim članovima Napretka. Iz Zagreba piše pismo 4. lipnja 1913. u kojem se donekle može iščitati strpljivost u vezi

¹⁰ *Isto*, str. 55.

¹¹ *N. mj.*

¹² RADOVAN POPOVIĆ, *Ivo Andrić: Život*, Zadužbina Ive Andrića u Beogradu, Beograd, 1988., str. 16.

sa stipendiranjem: „Stvar s Napretkom neka stoji, kad dogješ ovamo pričaću ti sve.“¹³

Po svemu sudeći, zahtjev za stipendiranjem već je poslan i vijest iz Napretka iščekuje se iako postoje mnoga nesuglasja između Andrića i Jure Caratana, vinarskoga trgovca koji je član Napretkove uprave u Višegradu. U pismu koji je poslan potkraj srpnja 1913. Andrić također izražava nesigurnost u nastavak Napretkove stipendije: „Ako mi Napredak ne zaustavi stipendij, doći ću valjda u Beč.“¹⁴

Sredinom kolovoza 1913. Andrić šalje pismo Durbešiću u kojem se vidi sva silina njegova sukoba. Nesuglasice s Caratanom Andrić je shvaćao osobno i nije želio nikakvu intervenciju pri odobravanju subvencije kao što je to bio slučaj kada je tražio stipendiju za studiranje u Krakovu kada je profesor Alaupović pomogao da mu se odobri financijska potpora. Hrvatsko potporno društvo „Napredak“ u Sarajevu dugo ne odgovara na njegovu molbu i požurivanja pa se Andrić zbog toga u pismima Durbešiću od 17. kolovoza 1913. nekoliko puta prilično pogrдно izražava o Napretku i njegovim činovnicima:

Nego, što se tiče stvari s Napredkom ja opet kažem ne želim da se moli; nikoga-razumiješ?- nikoga neću da molim. Ovaj Caratan je čifta¹⁵ i šuft i mrzi me što „nikad njemu ne dogjem da ga upitam za savjet, što sam ohol, što ne studiram pravo, nego neku beskorisnu mudrost, što ne idem u crkvu“ i.t.d. Sada plus Tandarić, koga poznaš i onda vidiš moj crni petak. Ali ovdašnja podružnica, ljudi dobri i uvigjavni, je jednoglasno protiv Caratana a za mene i prijete da će, ako ne dobijem stipendiju oni umjesto Napretku slati meni novac... ja sam imao stip. Sad sam kolokvirao (18 časova) dakle imam pravo na nju i nadalje, a ako mi je ne daju znači da su nepošteni i da mrze. Toliko!¹⁶

Potkraj kolovoza iste godine Andrić u pismu moli Durbešića da o cijeloj situaciji s Napretkom šuti jer ne želi širiti glasine: „Molim te nemoj nikom da govoriš za moju stvar s Napretkom, jer ne dozvoljavam da se iko zauzme. Nipošto nemoj. Vidjećemo što će biti.“¹⁷

13 Ž. POLJAK, *n. dj.*, str. 70.

14 *Isto*, str. 72.

15 Riječ čifta je turcizam pogrđnoga karaktera i u slobodnome prijevodu obilježava osobu koja se nadimlje i „lakta“.

16 Ž. POLJAK, *n. dj.*, str. 74. – 75.

17 *Isto*, str. 76.

Zbog toga što je bio u privatnome sukobu s Caratanom, a i zbog svoje naravi, Andrić je uporno izbjegavao moguće intervencije koje bi mu omogućile odobravanje Napretkove stipendije. Takav je stav razumljiv, a iz pisama je vidljivo da je bio u sukobu s pojedincima, ali ne i s Hrvatskim potpornim društvom „Napredak“. U konačnici za financijsku se pomoć najviše oslanjao na Napredak jer u pismima piše samo o Napretkovu stipendiranju.

Međutim, bilo zbog osobnih razmirica, bilo zbog novčane nestašice, potkraj kolovoza 1913. godine Andrić od Napretka prima pismo u kojem mu se preporučuje da stipendiju zahtijeva od Vlade: „Od polaska u Beč izgleda neće biti ništa. Juče mi stiže list od Napretka: molite stipendiju od vlade, jer bi se moglo da... i.t.d. To vam javljamo radi ravnanja; potpisan Tandarić.“¹⁸

Pisac je razočaran i ojađen odbijenicom, što je posve razumljivo jer mu je nužna i mnogo mu znači, a to je vidljivo iz pisma Durbešiću: „Iza službenog hladnog lista naslućujem intrigu. Šta hoće ti ljudi od mene? Zar meni moja zemlja zbilja ne može dati trideset forinti da pišem svoja dva-tri stiha i vidim svijeta? Ili sam zbilja bezvrijedan? Ne znam.“¹⁹

Iz drugoga pisma nastaloga potkraj rujna 1913. Andrić gotovo ironično komentira kako u općinskim novinama čita da je općinsku stipendiju dobio Ivan Andrić kojega pisac ne poznaje te izražava žaljenje što i on nije poslao općini zahtjev za stipendiranjem jer je smatrao da ju je mogao dobiti: „Čitam: neki Ivan Andrić je dobio od općine 600 kr. stipendije; ja nisam molio (o nepraktičnosti), pa koji je to?“²⁰

U istome pismu moli Durbešića da dozna što je s rješenjima molbā koje je poslao Napretku i još jednoj ustanovi: „Pre prvog neću nikako moći doći, a najvolio bih sačekati dok mi se povrate svjedodžbe i rješenja obaju molbi; da znam na čemu sam i kamo idem. Dakle gledaj da saznaš za oba rješenja (kod Napr. će ti to biti lako)...“²¹

Iz upisnoga lista Sveučilišta u Beču može se iščitati da je Andrić dobio stipendiju od Općine u Sarajevu, no neki tvrde da to može biti i

18 *Isto*, str. 75.

19 *N. mj.*

20 *Isto*, str. 78.

21 *N. mj.*

od Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak“ u iznosu od 1200 kruna godišnje s obzirom da na upisnim listovima iz Zagreba stoji samo da ga stipendira Napredak iz Sarajeva, dok na upisnome listu iz Beča stoji „općina u Sarajevu“. Po dobitku stipendije Andrić se nastanjuje u Beču u ulici Severingasse broj 4 i upisuje filologiju. Tu su mu, između ostalih, predavali Milan Rešetar i Konstantin Jozef Jireček. No do sada iz Napretkova arhiva nismo pronašli dokaz o Napretkovu stipendiranju Andrića u Beču pa se trenutno može govoriti samo o jednoj godišnjoj stipendiji koju je HKD „Napredak“ odobrio Andriću. O stipendiji u Beču više ćemo moći reći nakon uvida u još neke neistražene dijelove Napretkova arhiva koji govore o Andriću, a čuvaju se u Sarajevu. Činjenica da je njegovo krsno ime Ivan govori u prilog tezi kako ju je dobio od tadanje Općine Sarajevo, no prave podatke doznat ćemo istom nakon uvida u preostalu dokumentaciju.

Naposljetku, iz rečenoga se daje zaključiti:

1. financijska potpora Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak“ koju je dobio 1912. godine, za što postoje arhivski podatci, Ivi je Andriću značila mnogo
2. Andrić je bio Napretkov član, kao gotovo i većina bosanskohercegovačkih Hrvata, no, nažalost, nemamo sačuvanu njegovu člansku iskaznicu, ali znamo da su samo članovi mogli dobiti stipendiju
3. Andrić je imao poseban odnos prema Napretku, u svojim ga je pismima i hvalio i kudio, a znao je istaknuti i sumnje da možda neće dobiti stipendiju jer nije aktivan član ni praktični vjernik, što se tada vjerojatno od svih očekivalo
4. Napretkov Arhiv u Sarajevo nije do kraja istražen, što nam otvara nove mogućnosti i eventualne nove spoznaje
5. stipendiranje ovoga književnika i nobelovca od iznimne je važnosti i za HKD „Napredak“ jer još jednom pokazuje i dokazuje kako je ovo društvo spremno pomagati i poticati darovite siromašne đake koji su se svojim trudom i darovitosti upisali u sam vrh književnosti. Budući da Napredak i danas financijski pomaže studente i đake slaboga imovinskog stanja, mora se odati

priznanje kontinuitetu ulaganja u jačanje kulture, umjetnosti i karitativnosti. Odlaskom na studij u Zagreb Andrić je tako stekao mnoga poznanstva koja su ga kasnije formirala i afirmirala kao zrela književnika, a HKD „Napredak“ još je jednom dokazao da se nije umorio čineći dobro.

Izvori i literatura

- GLIBO, RAJKO, *Domoljublje i „otpadništvo“ Ive Andrića*, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, 1997.
- KARAUŁAC, MIROSLAV, *Rani Andrić*, Prosveta, Beograd, 1980.
- *Napretkov Kalendar*, Napretkova knjižnica, Sarajevo, 1913.
- POLJAK, ŽELJKO, *Hrvatski književnik Ivo Andrić: Zagrebačko razdoblje na temelju Andrićevih neobjavljenih pisama s trideset i pet slika*, vlastita naklada, Zagreb, 2002.
- POPOVIĆ, RADOVAN, *Ivo Andrić: Život*, Zadužbina Ive Andrića u Beogradu, Beograd, 1988.
- TOPIĆ, FRANJO, „Društvo svijetle tradicije“, *Glas Koncila*, br. 35., 2. 9. 1990.
- *Zbornik Ivo Andrić i njegovo djelo*, ur. Š. Musa, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2003.